

УДК[378.14:78](477)(09)«16/18»

кандидат педагогічних наук,

кафедра вокальної культури та сценічної

майстерності вчителя Кузьмічова В. А.

Харківський національний педагогічний університет

імені Г. С. Сковороди (м. Харків)

ДО ВИТОКІВ СТАНОВЛЕННЯ ІДЕЙ ВИЩОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ НА УКРАЇНІ (XVII-XIX СТ.)

Анотація. Стаття присвячена висвітленню проблеми становлення вищої музичної освіти на Україні (XVII-XIX ст.). Предметом статті є витoki вищої педагогічної освіти на Україні. Мета статті полягає у розкритті становлення ідей, змісту та форм музичної освіти в педагогічних навчальних закладах вищезначеного періоду та використання вітчизняного досвіду в сучасній національній системі освіти й виховання молоді.

Ключові слова: спів, інструменти, школи, семінарії, вчитель.

Аннотация. Статья освещает проблему становления высшего музыкального образования на Украине в период XVII-XIX вв. Предметом статьи являются истоки высшего музыкального образования на Украине. Цель статьи – раскрытие становления идей, содержания и форм музыкального образования в педагогических учреждениях вышеназванного периода и использование отечественного опыта в современной национальной системах образования и воспитания молодежи.

Ключевые слова: пение, инструменты, школы, семинарии, учитель.

Annotation. The article deals with problems of formation of higher musical education in Ukraine during the XVII-XIX centuries. The subject of the article drains higher musical education in Ukraine. Purpose of the article - the disclosure of becoming ideas, contents and Musical Education in educational establishments of the above-mentioned period ode and use of domestic experience in a modern national education system and education of youth.

Key words: singing, instruments, school, seminary, teacher.

Вступ. В умовах національно-культурного відродження України, формування педагогічної освіти майбутнього вчителя музичного мистецтва займає вагоме місце, оскільки сучасний вчитель повинен відповідати загальному рівню культури, мати відчуття нового, вміти мислити нестандартно, підвищувати ефективність навчально-виховної роботи в школі. Огляд історико-педагогічної, наукової та методичної літератури свідчить, що проблема музичної освіти і виховання молоді на національних педагогічних традиціях, здобутках української народної творчості завжди була актуальною у вітчизняній педагогічній науці, розглядалася як важлива складова підготовки гармонійно розвиненої особистості.

Деякі аспекти музичної освіти розглядалися в наукових працях відомих педагогів, діячів музичної освіти О. Апраксіної, Б. Баренойма, М. Жербіної, О. Рудницької, Ю. Юцевича та ін.

Окремим напрямкам підготовки майбутніх учителів музичних дисциплін присвячені докторські та кандидатські дослідження Л. Арчажникової, С. Мельничука, Г. Падалки, Т. Танько, К. Юр'євої та ін.

Формулювання мети статті та завдань. Мета та завдання статті полягають у розкритті становлення ідей, змісту та форм музичної освіти в педагогічних навчальних закладах досліджуваного періоду та використання вітчизняного досвіду в сучасній національній системі освіти й виховання молоді.

Виклад основного матеріалу статті. Аналіз і вивчення історичної та педагогічної літератури свідчить, що ідеї музичної освіти молоді вперше були започатковані у другій половині XVII ст., в цей час на Запоріжжі відкривалися перші музичні школи, які готували співаків для церковного хору. З різних кінців України сюди приїздили бажаючі одержати професійну освіту. Центром музично-педагогічної освіти стала Києво-Могилянська академія, де навчалися видатні українські співаки, керівники хорових колективів, педагоги та композитори: М. Березовський, Д. Бортнянський, А. Ведель та ін. Змістом музичної освіти в академії був церковний спів, для учнів також

організовувалися хори та оркестрові класи. Співу, як предмету спеціально навчального в академії тривалий час не існувало, і студенти навчалися йому практичним шляхом: брали участь в академічних хорах, а керівниками й учителями були студенти-регенти. З 1800 р. викладання співу було введено в програму академічного курсу. На заняттях у нотному академічному класі вивчалися правила нотного та релігійного співу [2,с.23-26].

Розвиток вітчизняної хорової культури, поширення в Україні складних форм хорового співу вимагали піднесення виконавської та педагогічної майстерності. Тому Міністерством освіти було висунуто питання про необхідність організації музично-педагогічної підготовки хористів. Перші спроби заснування такої підготовки відносилися до 30-х рр.XVIII ст. і були пов'язані з відкриттям професійної музично-педагогічної школи в Глухові, що готувала вчителів співів, співаків для Придворної капели та виконавців різних музичних інструментів. Відомий український композитор Д. Бортнянський, проходив навчання в музичній школі Глухова [4,с.1].

Поряд з цим вводилися окремі елементи музичної освіти в вокально-інструментальних класах Харківського колегіуму. Діяльність класів передбачала набуття знань, умінь та навичок професійної музичної грамотності і певну виконавську майстерність у галузі хорового співу. Головна увага приділялася засвоєнню й виконанню теоретичного матеріалу. Добору хорового репертуару, навчальна й виконавська практика давала також можливість учням стати кваліфікованими вчителями та виконавцями хорових колективів. У XVIII ст. починають працювати музичні школи при міських і військових капелах та оркестрах, відкриваються духовні семінарії, духовна академія в Києві і учительські школи, в яких навчали співу та музиці [4,с.13].

Спеціальні музичні школи виникли в Україні у другій половині XIX ст., здебільшого це були школи Імператорського Російського Музичного товариства (ІРМТ), заснованого у 1859 р. у Петербурзі, пізніше вони були перетворені на музичні класи, переважно проводили заняття з фортепіано та співу. Діяльність товариства сприяла розширенню мережі музичних шкіл,

училищ та гуртків Києва, Харкова та Одеси і в той-же час відповідала політиці царського уряду, яким було заборонено використовувати в педагогічній роботі з молоддю твори українських композиторів [2,с.44].

Важливу роль у поширенні ідей музичної освіти наприкінці ХІХ ст. відіграли гуртки й товариства національної української спрямованості, які виховали кілька поколінь викладачів музичних дисциплін, диригентів, співаків та керівників хорових колективів. Серед них у Києві: аматорське товариство(1870-90-ті рр.) – керівник і диригент М. Лисенко, хор при соборі Святої Софії – диригент Я. Калишевський, студентські хори університету і Духовної академії – диригент О. Кошиць, Я. Яциневич; Одесі – музичне товариство (1884 р.); у Полтаві – товариство камерної музики «Боян». На Галичині становлення музичної освіти було пов'язане з діяльністю масових хорових товариств. Так у 1897р. при «Львівському Бояні» - був відкритий інструментальний гурток, при якому існували початкові музичні класи [4,с.14].

Аналіз різних публікацій вітчизняної педагогічної преси другої половини ХІХст. показує, що розвитку ідеї музичної освіти заважав низький рівень підготовки викладачів музики та співу. Співу були не обов'язковим навчальним предметом і викладали його здебільшого диригенти церковних хорів, які не мали спеціальної педагогічної підготовки. У більшості шкіл уроки співів через їх несерйозність, відсутність навчальних планів, слабе методичне забезпечення, як правило, не цікавили учнів [1; 315-318].

Виняток складали школи духовного відомства, з їх установленими традиціями культового хорового співу, а також гімназії, що працювали за державними навчальними програмами музики і співів. Деякі школи запрошували вчителів співів і доручали проведення занять їх особистому смаку, майстерності викладання, не піклуючись про те, чи може той чи інший вчитель досягти належних результатів. Існували школи, де, навпаки старанно культивувався спеціальний хоровий спів, особливо церковний, та школи, де змістом уроків було розучування молитов, а метою – розвиток релігійно-

моральних почуттів. Окремі вчителі початкових шкіл майже не знали предмета, інші вважали предмет непотрібним і не викладали його.

Разом з тим вивчення педагогічної літератури свідчить, що так до співів у школах різних районів України ставилися не скрізь. Наприклад, у Чернігівській губернії кінця XIX ст., вчитель міг залишитися без робочого місця через невміння викладати співи в школі. Для покращення музично-освітньої роботи в Прилуцькому повіті Полтавської губернії були організовані щорічні педагогічні курси для сільських учителів із запрошенням досвідчених регента та керівника хорового колективу, але такі педагогічно доцільні випадки були, на жаль, рідкісним явищем [5,с.364-365].

Як показують різні джерела, становленню та розвитку музичної освіти сприяла діяльність учительських семінарій, які готували вчителів співів для масових шкіл України кінця XIX ст. Перші такі семінарії були відкриті в 60-х р. XIX ст. у Коростишеві та Острозі Волинської губернії, у Вовчанську Харківської губернії та деяких містах України. Учительські семінарії готували вчителів співів для початкових класів училищ, земських, міських шкіл та іншого підпорядкування. До семінарій приймали хлопців і дівчат віком не менше 16-ти років, з достатньо розвиненим слухом, при вступі вимагалось також знання нотної грамоти, та атестат про закінчення двокласного початкового училища. Навчалися протягом трьох-чотирьох років, при деяких семінаріях працювали підготовчі класи для дітей з сільської місцевості. Вихованці семінарії мали необхідну кількість підручників та музичні інструменти, що допомагало в організації музично-освітньої навчальної роботи. Після закінчення й при переході з одного класу до іншого було обов'язковим задовільне виконання спеціальної програми на музичному інструменті та відповідних хорових партій [2,с.15-16].

Бібліотеки семінарій мали музичні відділи, якими користувалися як викладачі, так і студенти. Відділи, як правило комплектувалися літературою російських видавництв, виписувалися один-два журнали, деякі газети. Таким чином майбутній учитель співів не відривався від музичного життя суспільства.

В основу діяльності учительських семінарій було покладено «Проект учительської семінарії» К. Д. Ушинського. Згідно з цим проектом учительська семінарія повинна була забезпечувати учнів досить широким колом загально-педагогічних знань, вивченням педагогіки, методики початкового навчання, психології дитячих ігор, а також методики співів та музики. Але фактично проект був реалізований лише передовими земствами України [7].

Навчальний процес в учительських семінаріях здійснювався на основі спеціальних інструкцій Міністерства Народної освіти та вказівок попечителя навчального округу. Програма складалася викладачами і затверджувалася педагогічною радою семінарій. Аналіз навчально-методичної документації семінарій показує, що до навчальних планів цих закладів входили співи та музика. Тобто одним з напрямів підготовки майбутніх учителів була їх музично-педагогічна освіта. Започаткування такого напрямку підготовки вчителів було зумовлено незадовільним викладанням цих предметів у початкових школах того періоду. Викладання співів в учительських семінаріях мало на меті розвинути музичні здібності майбутніх учителів, сформувати у них виконавські та музично-педагогічні уміння і навички. Семінаристи співали на богослужіннях в семінарській або приходській церкві, тому вивчення недільних, святкових та великодніх концертів, було для них обов'язковим [1,с.16].

Музично-теоретичні знання, що одержували учні семінарії на заняттях, включали необхідні відомості з музичної грамоти з елементами гармонії. Поряд з цим у них формувалися методичні уміння що до сольфеджування та виконання вправ з камертоном. Заняття сприяли розвитку музичного слуху та педагогічної майстерності в майбутній роботі вчителя. За роки навчання вихованці здобували музично-слухові та вокально-хорові навички, що забезпечувало успішність їх виконавської та музично-педагогічної діяльності. За навчальним планом Міністерства освіти на заняття зі співів виділялося по годині на тиждень. Поряд з цим по годині на тиждень протягом усіх років навчання проводився загальний хоровий спів. Навчальним планом

передбачався також світський спів, який вихованці демонстрували на різних музично-літературних вечорах. У зміст таких позанавчальних заходів, як правило, входили хорові твори вітчизняних та західних композиторів, за винятком заборонених українських, а також народні пісні. Часто самі вихованці акомпанували співові грою на скрипці, віолончелі, іноді фісгармонії. Значна увага в семінаріях приділялася заняттям з постановки голосу та гри на музичних інструментах у позакласний час [Зс. 6-7].

Хорові співи в учительських семінаріях були за формами трьох та чотирьох голосні. Зростанню навчальної культури хорового співу сприяло запрошення до викладання відомих диригентів. Оцінки успішності з цього предмета виставлялися у випускний атестат, що давало можливість майбутньому вчителеві загальноосвітньої школи проводити уроки співів нарівні з іншими предметами. У багатьох семінаріях були також організовані оркестри, що мали досить великий склад учасників [З с.7].

Вивчення різних джерел свідчить, що на педагогічну підготовку вчителів музики та співів, зокрема викладання основ педагогіки з елементами історії та психології, відводилося чотири години на тиждень. Поряд з цим у відкритих при семінаріях однокласних та двокласних початкових училищах семінаристи проходили педагогічну практику за навчальним планом Міністерства освіти. На третьому або четвертому випускних курсах під час педагогічної практики вони готували та проводили самостійні уроки співів та музики у присутності викладачів по одній годині на тиждень. У розпорядженні Міністерства від вересня 1879 року зазначалося, що у ході практики семінаристи повинні були вести уроки музики та співів, навчати дітей нотної грамоти, молитвам, використовуючи як дидактичний матеріал релігійну та народну музику. Освітня навчальна робота у початкових училищах при семінаріях за своєю специфікою біла максимально наближена до форм та методів навчання міських та сільських початкових шкіл, що сприяло підготовці майбутніх учителів до самостійної навчально-виховної діяльності [6].

Висновки. З огляду на вище означене ми можемо зробити висновок про велику значущість ідей вищої музичної освіти на сучасному етапі розвитку музично-педагогічної освіти вищих навчальних закладів України. Важливо знати та опанувати здобутки педагогічної спадщини в систему підготовки нових поколінь музично-педагогічних кадрів, оскільки виховання молоді на національних традиціях, завжди було актуальним у вітчизняній педагогічній науці. Використання ідей щодо підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва, дає поштовх до розробки нових підходів у вихованні майбутніх музично-педагогічних кадрів.

Література:

- 1.Ананьев И.О. *О нормальной постановке пения в начальной школе*//Русский начальный учитель.-1906.-№10.-С.313-320.
- 2.Зубравський Ф. *10 років існування Харківського музично-театрального інституту*//Радянська музика.-1933.-№2-3.С.44-50.
- 3.Гнутикова Ю.И.*Подготовка учителя пения в дореволюционной России* //Музыкально-педагогическая подготовка учителя пения.-М., 1965.-С.3-31.
4. Кузьмічова В.А.*Музична освіта студентів педагогічних навчальних закладів України(1917-1933рр.). Дис...канд..пед.наук. Спец.13.00.01-теорія та історія педагогіки ХДПУ ім. Г.С.Сковороди.-Х.-2000.-190 с.*
- 5.Лахно И.*Кое-что о преподавании пения в народных школах*//Русский начальный учитель.-1887.-№8-9.-С.364-365.
- 6.Новобузька учительська семінарія //Освіта на Миколаївщині у XIX-XX століттях (історичні нариси)№1.-1997.-С.138-144.
- 7.Ушинский К.Д. *Проект учительских семинарий*//Ушинский К.Д. *Избранные педагогические сочинения* .Т.2.-под.ред. А.И.Пискунова, 1974. с.-36-66.

References:

- 1.Anan'ev Y.O. *O normal'noy postanovke penyuua v nachal'noy shkole*//Russkyu nachal'nyu uchytel'.-1906.-№10.-S.313-320.
- 2.Zubravs'kyu F. *10 rokiv isnuvannya Kharkivs'kogo muzychno-teatral'nogo instytutu*//Radyans'ka muzyka.-1933.-№2-3.S.44-50.

3. Gnutykova Yu.Y. Podgotovka uchytelya penyya v dorevolutsyonnoy Rossyy // Muzykal'no-pedagogicheskaya podgotovka uchytelya penya. -M., 1965. -S.3-31.
4. Kuz'michova V.A. Muzychna osvita studentiv pedahohichnykh navchal'nykh zakladiv Ukrayiny (1917-1933rr.). Dys...kand..ped.nauk. Spets.13.00.01-teoriya ta istoriya pedahohiky KhDPU im. H.S.Skovorody. -Kh.-2000. -190 s.
5. Lakhno Y. Koe-chto o prepodavanii penyya v narodnykh shkolakh // Russkyy nachal'nyy uchitel'. -1887. -№8-9. -S.364-365.
6. Novobuz'ka uchitel's'ka seminariya // Osvita na Mykolayivschyni u XIX-XX stolittiyakh (istorychni narysy) №1. -1997. -S.138-144.
7. Ushynskyy K.D. Proekt uchitel's'kykh semynaryy // Ushynskyy K.D. Yzbrannyye pedahohicheskiye sochyneniya .T.2.-pod.red. A.Y.Pyskunova, 1974. s.-36-66.